

AZ INTERAKCIÓK SZEMÉLYISÉGBEN REJLŐ FELTÉTELEINEK VIZSGÁLATA SZOCIÁLIS PÁLYÁRA IRÁNYULÓ KÖZÉPISKOLAI TANULÓK KÖRÉBEN

A pályára nevelés sikerének, az egyén és a társadalom kölcsönös boldogulásának alapvető feltétele az ember és a pálya kölcsönös megfelelése. A modern pályalélektani elméletek minden munkavégzésnél és foglalkozásnál, adekvát választás esetén, központi kérdésnek tekintik a munkában való önmegvalósítást (Ritókne, Kohli, Super, Szilágyi, Wölffel, Zakar, Dancs stb.).

A személyiség fejlődése környezetével való dinamikus kölcsönhatásának folyamatában megy végbe, amelynek fontos tényezője az egyén aktivitása. Különösen jelentős a személyiség tevékenysége, amely nem választható el pozíciójától, mivel e tevékenység csupán ezzel a helyzettel kapcsolatos szükségletek kielégítésének eszköze (Leontyev, 1964). Az egyén önmagát közössége (közösségei) kontextusában ragadja meg, a hozzájuk fűződő elkötelezettségeit és azonosulásait (identitásait) szervesen beépíti az önmagáról alkotott képbe. Tudatos társadalmi cselekvései során pedig éppen e közvetítések révén lép ki énes részlegességéből, partikularitásából (Pataki, 1977).

A társadalom minden tagja betölt valamilyen pozíciót, és minden pozícióhoz megfelelő viselkedésminta, szerep tartozik, amely az adott csoportban lévő emberekre jellemző. Az egyes szerepek viselőivel szemben mások igényeket támasztanak, amelyek megteremtik a szereppartnerséget, bonyolult hálózati rendszert eredményezve.

A szerepekhez hozzátartozik a munka, a más pozíciókban lévő emberekkel szemben tanúsított magatartás, a viszonyulások rendszere, a verbális és nonverbális viselkedés különböző formái. A szerepet betöltő egyén részéről a szerep gyakorlása során tapasztalt sikertelenség, a kongruens magatartás következetes meghiúsulása, az impresszióelteltés eredménytelensége elkedvetlenedést, és a pályától való elfordulást, sőt annak elhagyását eredményezheti.

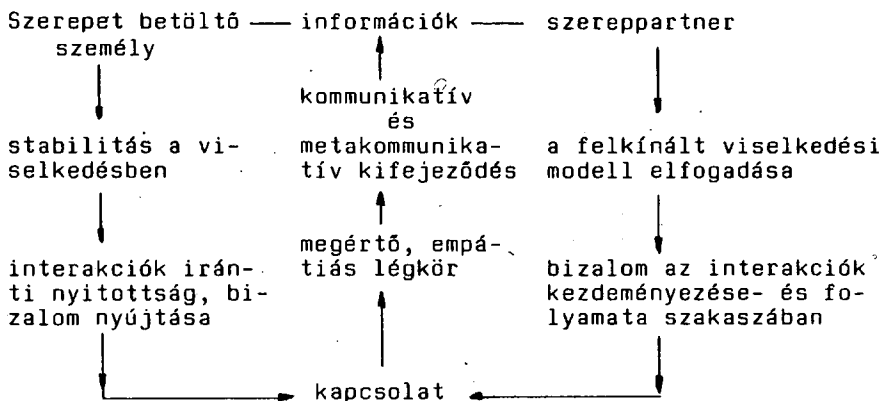
A szociális pályakörök interakciós folyamatai

A szociális pályakörökön tartalmilag olyan munkaterületeket értünk, ahol a tevékenység sikerét jelentősen az interakciók minősége határozza meg. A társas kölcsönhatás tartalmi mozanatát minden esetben a tevékenység adja, melynek lényege a résztvevők legkülönbözőbb szükségleteinek kielégítése. "... a társas kölcsönhatások megszilárdulása, intézményesülése attól függ, hogy mennyire eredményes az együttesen folytatott tevékenység, mennyire érdemes a résztvevőknek kölcsönhatásban maradni." (Csepeli, 1979). Az interakciók résztvevői egymástól kölcsönösen bizonyos viselkedési módokat is elvárnak, ezért az interakciók hibái szerepfeszültségekhez

vezethetnek.

Kiegyensúlyozott esetben a szerepet betöltő személy érzelmi és indulati folyamatokat indukál szereppartnerében anélkül, hogy önmaga személyisége e folyamat során jelentősen módosulna.

1. sz. ábra: A szociális pályakörök interakciós mechanizmusai

A pálya eredményes gyakorlásának és a konfliktusok, feszültségek elkerülésének egyik fontos mozzanata a szerep-kapcsolatban résztvevő felek, különösen az adott szerepet betöltő egyén tényleges jogainak, elvárásainak tisztázottsága.

Az általunk kutatott pályák differencia specifikáját a munkavégzés során állandóan dinamikusan változó interakciók adják. A tanulók e folyamat aktív résztvevői, tehát hatnak a másik félre, és viszonyhatásokat fognak fel.

Az interakció aspektusából a fiatalokat érő bonyolult hatásmechanizmus jellemző tulajdonságai különösen karakterisztikusan mutatkoznak meg:

- az interakciós mező, helyzetek gyors változása tekintetében
- az interakciós aktusok sűrűségében
- az interakciós események eltérő probléma-felületének vonatkozásában.

E sajátosságok érvényesülnek a professzionális tevékenység végrehajtása során, a munkavégzés által megkövetelt dinamikus adaptáció folyamatában, miközben segítik vagy éppen gátolják a munkavégzés hatékonyságának állandó, magas szinten tartását, amely mint követelmény áll a munkát végző tanulók előtt.

A megfelelés a személyiség oldaláról közelítve megkívánja:

- a gyors reagálási készséget és a hibátlan információ-feldolgozást;

- a harmonikus személyiség-fejlettségi szintet, hatékony magatartási és viselkedési szabályozókkal. Ezek ugyanis nagyban befolyásolják a pályára készülők kapcsolatteremtő és tartó képességének alakulását, az interakciók eredményességét biztosító jó társas viszonyulást.
- a megfelelő minőségi munkára ösztönző pályaspecifikus motívumok hatékonysága elvárását;
- a pálya szempontjából legfőbb értékek szabályozó funkciót ellátó működést.

A tanulmányok során pedagógiai-pszichológiai szempontból is jelentős az ún. kettős szerepváltás, amely a beilleszkedés időszakában jelentkezik, fokozott intenzitással. Ennek során a középiskolai korosztály körében megkezdődik a gyermeki szerep háttérbe szorulása egyidőben a felnőtt szerep kimunkálásának nyitányával. Az interakciók sikerességének egyik lényeges feltétele, hogy eközben az egyén úgy alakítsa személyiségét, hogy egyre inkább lehetővé váljék számára szereppartnere(i) elvárásainak kielégítése.

Az interakciók személyiségi tényezői

Kutatásainkat első osztályos egészségügyi, kereskedelmi és vendéglátóipari szakközépiskolai tanulók ($N_1=105$), valamint egészségügyi szakiskolások, kereskedelmi és vendéglátóipari szakmunkástanulók körében ($N_2=79$) végeztük. ($N_{1+2}=184$)

A vizsgálat során felhasználtuk a Kelle-féle NST, az OTISZ II., a Csirszka-féle motivációs és a Super-féle munkaérték kérdőívek egyes faktorait, továbbá a Deutsch-Madle által kidolgozott empátiát vizsgáló eljárás módosított, rövidített változatát.

Az interakciók személyiségi tényezőinek során külön elemeztük azoknak a tanulóknak az eredményeit, akiket csoporttársaik a munkavégzés szempontjából preferálnak. A kiválasztás alapjául a tanulók munkatárs-választási indexe szolgált, így azok a fiatalok kerülhettek csak be ebbe a csoportba, akiket társaik 4-6 gyakorisággal jelöltek. A társak által kiemelt csoportlétszám az összpopulációból 12,5 %, azaz $N_p=23$.

a) Az információ-feldolgozó képesség vizsgálatára alkalmazott OTISZ II. kérdőív értékeinek elemzését a meghatározás, figyelmi teljesítmény, rendezés, kritika és összefüggés kategóriákban végeztük el. Az empirikus adatok azt mutatják, hogy az egyes tanulócsoportok nem mutatnak jelentős különbségeket. Sőt a rendezés és különösen az összefüggés értéktartományok olyan hiányosságokra irányítják rá a figyelmet, amelyek pótlása az interakciók információ feldolgozó aktusának fejlesztéséhez feltétlenül szükségesek. Az emberi döntések alapvetően racionálisak, azonban még ebben az esetben is számolni kell a racionalitás korlátaival. Optimalizálás feltevése helyett az ember többnyire kielégítő döntést hoz, elfogadja az első olyan alternatívát, amely a személy számára elegendő (Simon, 1982). A viselkedési stratégia megválasztá-

sa területén a racionalitás helyett gyakoribb az intuitív döntések dominanciája, amely az interakciós hibák kiküszöbölését nem képes hatékonyan segíteni. A rendezés és összefüggés szerény, illetve az elvártnál alacsonyabb szintje ennek a veszélyét jelzi, vagyis az egyén kevesebb figyelmet fordít, vagy nincs felkészülve az alternatívák közötti finomabb megkülönböztetésekre. (1. sz. grafikon)

b) A személyiség fejlettségi szintjének megállapításánál felhasznált NST (Hajlam-Struktúra-teszt) 16. faktora a környezet iránti felelősséget, a vizsgált személyek érettségét mutatja az emberi kapcsolatokban.

Az egészségügyi tanulók csoportjánál ez az érték a normál övezet alsó határán található, amely a felelősségtudat fokozott megterhelésére enged következtetni.

A másokhoz fűződő kapcsolatok erőssége terén (17. faktor) a populáció kedvező képet mutat, és a kereskedelmi és vendéglátó középiskolák tanulóinak értékei is megfelelnek a lazább kapcsolattal járó emberekkel foglalkozó pályák kívánalmainak.

E módszer 24. faktora a személyiség fejlettségét, a 25. faktor a környezet felé fordulást jelzi. A segítség-gondozás terület (25. faktor) a preferált egészségügyi iskolásoknál bár normál övezetben, de enyhén emelkedett szintet mutat. Értelmezése alapján arra következtethetünk, hogy itt a tanulók fokozottabb segítséget igényelnek saját egyéniségük kidolgozásához.

A vendéglátó és egészségügyi iskolák első osztályosainak 24=25 faktorok értékei jó alkalmazkodóképességet mutatnak, nyitottságot másokkal való kapcsolatra. A kereskedelmi tanulók csoportjában a 24, 25 faktor laza középpértékei enyhe tendenciát jeleznek az egocentrikus magatartás irányába. A 24-es faktor valamivel magasabb értéke mellett egyébként normálisan fejlett személyiség-struktúra szerveződését tapasztalhattuk.

Mindhárom iskolatípus tanulóira jellemző a közvetlen kapcsolatteremtésre irányuló törekvés, amelyet a 19. faktor átlagos zónájának felső értéke reprezentál.

Az empátia a társas kapcsolatokban alakul és fejlődik, de tudatosan is fejleszthető. Akaratlagos, tudatos odaforduló élményfeldolgozás, melynek eszközei a nonverbális kommunikáció és metakommunikáció. Az empátiás képesség szintje az interakciók érzelmi töltésének és tónusának alapját adja, azért szintjének ismerete különösen jelentős az emberi kapcsolatokat irányító, szervező, illetve alakító tevékenységet végzőknél.

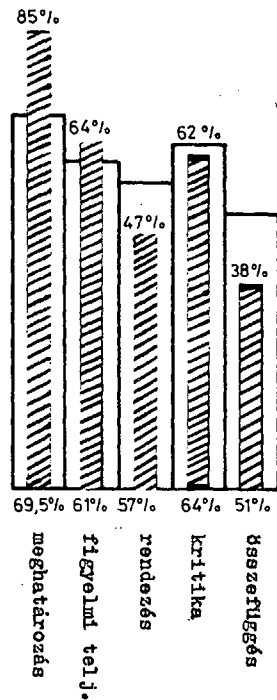
Az empátiás képesség a tapasztalatok szerint $x=15-16$ átlagponttal megfelelő mértékű. Különösen akkor tarthatjuk annak, ha figyelembe vesszük az életkorból eredő sajátosságokat. A serdülőkorban az empátiás képesség csökkenése jellemző többnyire, amely az én-keresés és -kidolgozás probléma-

* A grafikon sötéttel jelölt részei - most és a későbbiekben - a preferált tanulók eredményeit jelzik.

vendéglátóipari
szakközép- és
szakmunkástanulók

N = 60

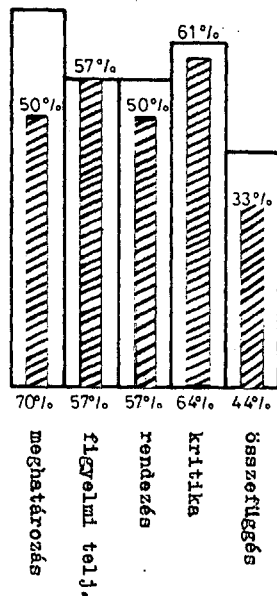
Np = 9

kereskedelmi
szakközép- és
szakmunkástanulók

N = 53

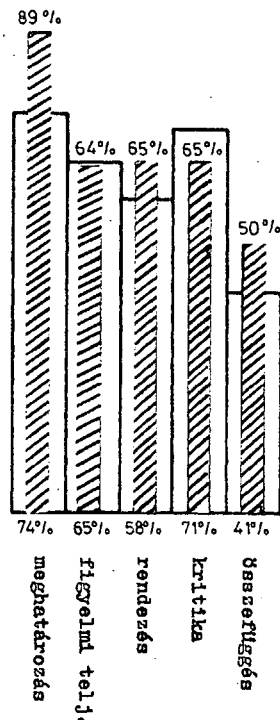
Np = 6

egészségügyi
szakközép- és
szakiskolai
tanulók

N = 71

Np = 8

1. sz. grafikon
Interakció és információ-feldolgozás

hátterével jól megérthető. Csak a fiatalkor és a felnőttkor kedvez igazán az empátia kiteljesedésének.

Az egészségügyi iskolák tagjainak eredményei, értékei közepesen magasak ($x=17$), a preferált személyeknél még magasabb ($x=18,2$). Ez igen kedvezőnek tekinthető a speciális interakciós követelmények vonatkozásában. Az empátiás képesség fejlesztése segítheti a tanulót olyan konzekvens magatartás kimunkálásához, amely szereppartner viselkedésének konfrontatív tükréként szolgálhat, és stabilitása bizalmi támpontot jelenthet.

c) A munkára ösztönző pályaspecifikus motívumok csoportjában vizsgáltuk az ambíció, szociabilitás, elmélyülés és társas jelleg hatékonyságát, mint a társas kölcsönhatás egyik feltétel-csoportját. Az ambíció szükségleti kör és a motiváció a pálya sikeres gyakorlásának és a megbecsültség igényének hordozója, míg a munkamód tartalmazza a változathossz iránti törekvést a munka jellege mellett. Az elmélyülés értéke a gondolkodás, a megfontolás iránti késztetést tartalmazza, a társas jelleg pedig az együttes munka, az emberekkel való érintkezés szükségletét és motivációját hordozza. A szociabilitás azt a motivációt jelenti, ahol a személyiség számára a munka tárgya, eszköze és célja is a másik ember.

Az egyes szociális pályakörök fiataljainak speciális motívumkonstellációját mérlegelve jól kirajzolódik az egyes munkaterületek szereppartner-közelségének, kölcsönhatásának áttételes megjelenése. Az egészségügyi szakiskolai és szak-középiskolai tanulók körében kiemelt helyet foglal el a szociabilitás, amely a motivációban a pozitív érzelmi dominancia mellett a felelősségvállalás, sőt a felelősség átvállalásának az igényét is tartalmazza. Ezt kiegészíti a másik ember felett való rendelkezés pozitív töltésű igénye és öröme. Az interakciók szempontjából az "elmélyülés-kategóriák" alacsony értékei az információfeldolgozó képességnél már változt interakciós hibák kialakulásának teremthet lehetőséget.

d) Az értékek vonatkozásában a szociális pályakörök interakciós mechanizmusainak szempontjából megkülönböztetett figyelmet érdemel az altruizmus, amely lehetővé teszi mások boldogulásának előmozdítását. Tehát olyan munkafeladatról van szó, ahol fontos cél a másik ember tevékenységébe, életébe való bekapcsolódás.

A függetlenség érték ahhoz a munkához kapcsolódik, amely magában foglalja az autonómiát, az önálló magatartást és cselekvést, azaz biztosítja az aktivitás ellenőrzésének lehetőségét.

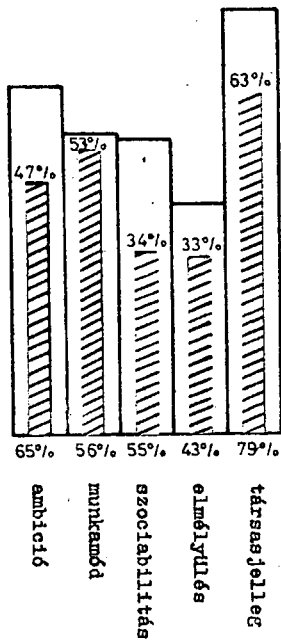
A társas kapcsolatok értékköre a munkatársi jó kapcsolatok kialakulásának fontosságát jelzi. A magas pontszámok viszont többnyire arra utalnak, hogy a személy számára a munka társas jellege fontosabb magánál a tényleges elvégzendő munkánál is.

A munkateljesítmény-érték tartalmazza azokat az eredményeket, amelyek jól láthatóak és kézzel foghatók. A magas preferencia a munkához való viszonyban a feladat-orientált-

vendéglátóipari
szakközép- és
szakmunkástanulók

N = 60

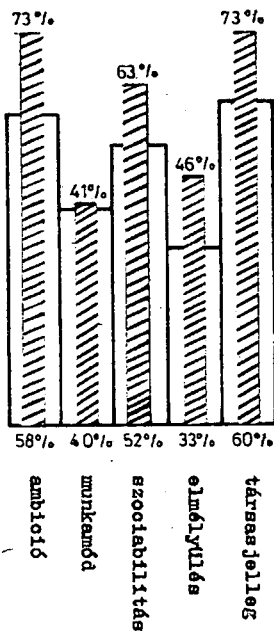
Np = 9

kereskedelmi
szakközép- és
szakmunkástanulók

N = 53

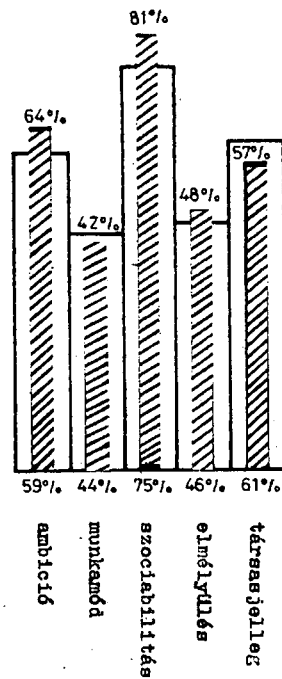
Np = 6

egészségügyi
szakközép- és
szakiskolai
tanulók

N = 71

Np = 8

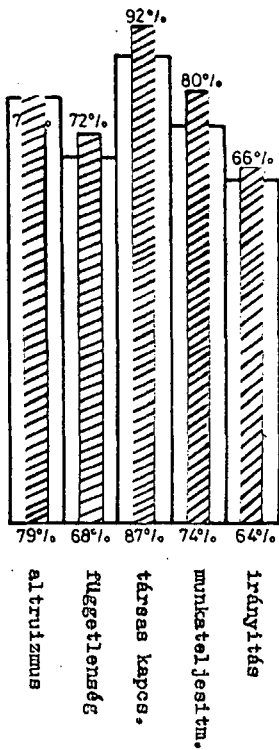

2. sz. grafikon
Az interakciók motivációs háttere

vendéglátóipari
szakközép- és
szakmunkástanulók

N = 60

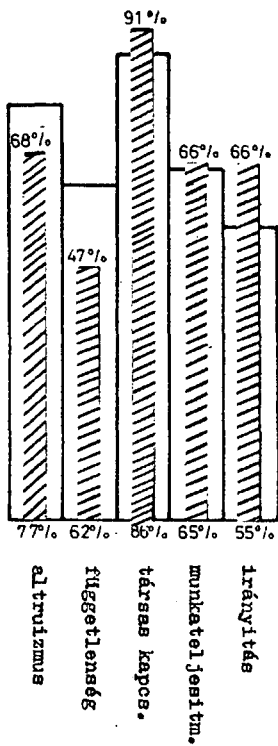
N_p = 9

kereskedelmi
szakközép- és
szakmunkástanulók

N = 53

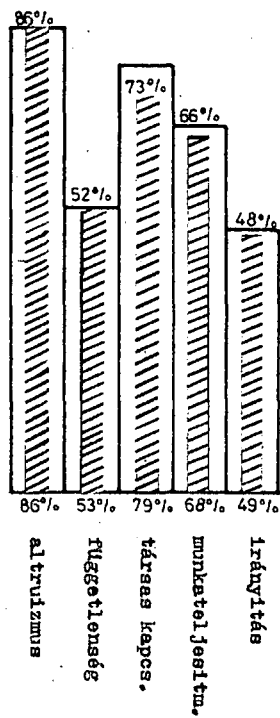
N_p = 6

egészségügyi
szakközép- és
szakiskolai
tanulók

N = 71

N_p = 8

3. sz. grafikon

Interakció-specifikus értékek jellemzői

ságot jelenti, tehát törekvést a teljesítményre.

A társas kapcsolatok területe a kereskedelmi és vendéglátóipari fiatalok esetében tartalmi módosítás szükségességére utal, vagyis a társas késztetés igazi fontosságának és jelentőségének megvilágítására. E tanulócsoportokban viszont az irányítás értékkör kedvezőbb képet mutat, mint az egészségügyi iskolás társaké. Lényeges ennek a felismerése, hiszen a munka jellege és az interakciók specifikuma olyan tevékenységhez kapcsolódik, amely lehetővé teszi, sőt megkívánja a mások által végzett tevékenység megszervezését.

*

Az empirikus vizsgálati eredmények alapján összességében megállapíthatjuk, hogy a vizsgált populáció fejlettségi szintje az információfeldolgozó képesség területén a meghatározás kategóriáiban jól fejlett. A társas kapcsolatok és a magatartás integráltságának mértéke pedig potenciális lehetőséget biztosít a sikeres interakciós történésekhez.

A motiváció és az értékek területén az egyes pályakörökre vonatkozó megfontolások az irányadók.

A fejlesztés lehetősége tehát valójában adott, amely azonban szükségessé teszi a társas kölcsönhatás alapvető vonásainak átgondolását, különböző gyakorlatok megtervezését és vezetését.

Közvetlen átélés formájában ugyanis ezek hatékonyan tárogathatják a tanulók önalakításra irányuló törekvését, és egyben hozzájárulhatnak az interakciók szempontjából is jelentős személyiségi tényezők kimunkálásához.

IRODALOM

Argyle, M.: Social Interaction. Methuen, Atherton, 1969.

Dancs István: A csoporton belüli státus hatása a pályaválasztásra. Pályaválasztás, 1984. 3. sz. 15-21.

Helembai Kornélia: A munkára való beállítódás pedagógiai-pszichológiai vizsgálata. Juhász Gyula tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei Ser. Paed.-Psych. 1983. 41-51.

Helembai Kornélia: Az egészségügyi szakiskolai tanulók szociális érzékenysége. Magyar Pszichológiai Társaság VII. Országos Konferenciája (szerk.: Pléh Csaba és Nagy János). Budapest, 1985. I. köt. 111. old.

Helembai Kornélia: A szociális-interperszonális magatartás vizsgálata egészségügyi tanulók körében. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei Ser. Paed.-Psych. 1985. 37-43.

- Ritoók Pálné: Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó Budapest, 1986.
- Simon, H. A.: Korlátozott racionalitás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- J. Szilágyi Klára - Völgyesy Pál: A pályafejlődés vizsgálatának módszertani lehetőségei a felsőoktatásban. Oktatókutató Intézet Budapest, 1985.
- Zakar András: A gimnáziumi tanulók pályaaorientációjának személyiségi tényezői. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Szeged, 1985.

Корнэлия Хелембаи

Исследование условий интеракций,
скрывающихся в личности, в кругу учащихся средних
школ, ориентирующихся на социальную профессию

Статья показывает результаты исследования, проведенного
среди учащихся средних школ (торговых, медицинских, общепи-
та), ориентирующихся на так называемую социальную профессию.
N = 184.

В этих сферах деятельности её успех в значительной мере
определяется качеством интеракций. Таким образом, особое вни-
мание уделяется определению уровня развития личности и инфор-
мационно-перерабатывающих способностей, а также -- анализ
особенностей специфических мотивов и ценностей.

Опыт эмпирических исследований с точки зрения интеракций
свидетельствует о потенциальной возможности и необходимости
развития этих важных областей.

Untersuchung der in der Persönlichkeit vorhandenen
Voraussetzungen der Interaktionen im Kreise der auf einen
sozialen beruf orientierten Oberschüler

Die Studie berichtet über die Ergebnisse der im Kreise von Oberschülern (in den Handelsschulen, in den Schulen des Gaststättenwesens und des Gesundheitswesens) im ersten Schuljahr durchgeführten Untersuchungen. N = 184.

Der Erfolg der Aktivität wird in diesem Gebiet wesentlich durch die Qualität der Interaktionen bestimmt, und so wurde der Ermittlung der informationsverarbeitenden Fähigkeit und des Entwicklungsgrades der Persönlichkeit sowie der Analyse der Eigentümlichkeiten der berufsspezifischen Motive und Werte eine hervorgehobene Bedeutung beigemessen.

Die Erfahrungen der empirischen Forschungen zeigen die potentielle Möglichkeit und Notwendigkeit der Entwicklung der für die Interaktionen wichtigen Gebiete an.